

Święta Katarzyna Aleksandryjska w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna, red. Jacek Jezierski, Katarzyna Parzych-Blakiewicz, Paweł Rabczyński, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 2016, ss. 363.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2018.65.9-12>

Święta Katarzyna jest jedną z najsłynniejszych postaci, które odznaczyły się w historii chrześcijaństwa. Od wieków patronowała i wciąż patronuje wielu świątyniom, jest bohaterką znacznej liczby dzieł literatury i sztuki, jej postać pojawia się na herbach, w obyczajach, do niej wierni kierowali liczne modlitwy, uczyniono ją również opiekunką wielu grup zawodowych. Imię świętej od wieków cieszy się niesłabnącą popularnością – świadczy o tym niezliczona liczba dziewcząt i kobiet noszących imię Katarzyna zarówno w Polsce, jak i w innych krajach, nie tylko europejskich. Święta wyróżniona została ponadto przez zaliczenie jej w poczet czterestu świętych wspomoczyli i uznana za najpotężniejszą wśród nich. Poniekąd może zatem dziwić fakt, iż postać Świętej jest jedną z najbardziej enigmatycznych w historii hagiografii – samo jej istnienie nadal podawane jest w wątpliwość, a znaczna ilość dokumentów, dzieł, zabytków związanych z jej osobą zostało rozgrabionych bądź uległo zniszczeniu czy zapomnieniu.

Legenda głosi, iż święta Katarzyna – chrześcijanka, męczennica za wiarę, żyła w III/IV wieku, była osobą wykształconą, która występowała w obronie represjonowanych chrześcijan. Eksplikowała fałszywość pogaństwa i prawdziwość wiary chrześcijańskiej w obecności cesarza i licznej grupy pogańskich filozofów. Została wtrącona do więzienia, doświadczała tortur poprzez rozciąganie na kole uzbrojonym w sztylety, poniosła śmierć przez ścięcie mieczem. Według legendy tortury przerwała ingerencja aniołów, a z ran Świętej popłynęło mleko. Istnieje również wersja, iż Katarzyna odrzuciła oświadczyzny cesarza, gdyż jej serce należało już do Jezusa. Jej liturgiczne wspomnienie przypada na dzień 25 listopada.

Recenzowana publikacja jest dziełem zbiorowym. Stanowi zwieńczenie interdyscyplinarnego seminarium, jakie odbyło się na Warmii w 2015 roku, a którego uczestnicy to przedstawiciele różnych dziedzin nauki – historycy, historycy sztuki, muzykologzy, literaturoznawcy, kulturoznawcy, teolodzy, religiolodzy. Ogniwem łączącym dwudziestu trzech Autorów i spajającym treść publikacji w harmonijną całość jest postać świętej Katarzyny Aleksandryjskiej. Artykuł ks. Pawła Rabczyńskiego *Na czym polega doskonałość i świętość chrześcijanina?* (s. 9-22) ma charakter wprowadzający. Autor wyjaśnia, na czym polega i do czego zobowiązuje powołanie do świętości. Podkreśla, iż świętość jest dana, a jednocześnie zadana każdemu człowiekowi, a powszechne powołanie chrześcijan do świętości jest powołaniem do doskonałej miłości. Przykłady świętych są tego wymownym świadectwem.

Pozostałe artykuły zostały podzielone na pięć bloków tematycznych.

Pierwszy z nich nosi tytuł „Biograficzny i dziejowy kontekst kultu świętej Katarzyny”. Katarzyna Parzych-Blakiewicz w pracy *Święta Katarzyna Aleksandryjska według źródeł leksykograficznych* (s. 25-42) tworzy zarys biogramu Świętej, ukazując jej miejsce w tradycji chrześcijańskiej. Wyjaśnia znaczenie imienia Katarzyna, przybliży najważniejsze fakty z życia Świętej, wymienia zaskakująco dużą liczbę grup zawodowych, społecznych i stowarzyszeń, jakim patronuje; nazywa teologiczną ikonę św. Katarzyny „obrazem-księgą nauczającym o głębokiej świadomości chrześcijańskiej”. Bp Jacek Jezierski (*Aleksandria i jej tradycje kościelne oraz teologiczne* – s. 43-53) przedstawia podstawowe informacje dotyczące ludności, położenia, gospodarki i religii drugiego co do wielkości miasta Egiptu, ogniskuje swą uwagę wokół Aleksandrii jako ośrodka naukowego, dokonując podziału na okres chrześcijański i przedchrześcijański. Tematem artykułu ks. Bogdana W. Matysiaka *Klasztor Świętej Katarzyny na Synaju jako sanktuarium i centrum kultury* (s. 55-66) jest miejsce spoczynku Świętej, będące jednocześnie znanym ośrodkiem kulturowym, emanującym duchowością. Autor charakteryzuje górę Synaj, stanowiącą od wieków symbol trzech wielkich religii, opisuje historię klasztoru, z dbałością o najdrobniejsze szczegóły dotyczące zdobień i wystroju. O. Mieczysław Celestyn Paczkowski OFM w pracy *Kult świętej Katarzyny Aleksandryjskiej na Synaju* (s. 67-84) stara się uzyskać odpowiedzi na pytania: jak wyglądał pierwotnie kult św. Katarzyny i dlaczego upowszechnił się wśród żyjących na Pustyni Synaj ascetów. Dokonuje porównania prawdy historycznej z legendarnymi przekazami i tradycjami, jak również prezentuje, jak obecnie wygląda kult Świętej u stóp Góry Synaj. Tematem artykułu Magdaleny Liseckiej jest *Kult Katarzyny Aleksandryjskiej w Betlejem* (s. 85-92). Autorka przedstawia historię wielowiekowej relacji, jaką związane jest miejsce narodzenia Chrystusa z postacią świętej Katarzyny – od wieku XII, kiedy wybudowano w tym miejscu świątynię pod jej wezwaniem. Początkowo pieczę nad nią sprawowali augustianie, następnie – franciszkanie. W czasie, gdy łacinnicy zostali pozbawieni możliwości sprawowania liturgii w bazylice, przenieśli się do tego kościoła. Świątynia również dziś jest odwiedzana przez rzesze pielgrzymów.

Drugi blok tematyczny zatytułowano „Religijne i kulturowe przejawy kultu Świętej”. Rozpoczyna go artykuł ks. Bartłomieja Matezaka *Święta Katarzyna w Liturgii Kościoła rzymskiego* (s. 95-104). Autor analizuje wyjątkowo burzliwe losy obecności św. Katarzyny w Martyrologium Rzymskim, wpłynęły na nie wątpliwości dotyczące kwestii istnienia tej postaci. Przełomowa okazała się wizyta Jana Pawła II w jej świątyni na Synaju oraz chęć zbliżenia kościołów wschodniego i zachodniego. Wspomnienie Świętej przywrócono do Mszału Rzymskiego dn. 18 XII 2001. Ks. Przemysław Nowak w swym artykule „*Uniwersytecka*” *Katarzyna. Święta z Aleksandrii w ołtarzu pouniwersyteckiego kościoła w Ingolstadt* (s. 105-116) prezentuje dzieje świątyni pw. NMP, koncentrując się na dziele Hansa Mielicha, jakim jest ołtarz główny przedstawiający św. Katarzynę podczas mistycznych zaślubin. Na tylnej ścianie zamieszczono scenę dysputy Świętej z pięćdziesięcioma pogańskimi uczonymi. Obraz stanowi dzieło sztuki, ale niesie również teologiczno-dydaktyczne przesłanie. Św. Katarzyna patronowała średniowiecznemu wydziałowi sztuki Uniwersytetu

w Ingolstadt, uosabiała ideał chrześcijańskiego humanizmu. Maria Piechocka-Kłós w swym studium *Święta Katarzyna Aleksandryjska w polskiej heraldyce samorządowej* (s. 117-130) charakteryzuje dzieje polskiej heraldyki, dostrzegając, iż św. Katarzyna już w okresie średniowiecza zaliczana była do najpopularniejszych świętych, co odzwierciedla heraldyka samorządowa – pełna postać Świętej obecna jest na herbach pięciu miast, czterech gmin wiejskich i jednego powiatu, a trzy herby nawiązują do jej osoby poprzez atrybuty z nią utożsamiane. Eugeniusz Sakowicz w swym artykule snuje *Refleksje o Świętej Katarzynie – patronce uczonych, teologów i projektantek mody* (s. 131-135). Przybliżyła postać świętej Katarzyny, bazując na publikacjach E. Papaioannou oraz S. Negruzzo. Podkreśla fakt, iż Święta jest patronką Uniwersytetu w Sorbonie, jednak nie patronuje żadnej świątyni w Paryżu. Dla Francuzów św. Katarzyna jest przede wszystkim wspomóżycielką panien oraz osób związanych ze światem mody. Święta, zdaniem Autora, wysyła dziś ważne przesłanie: uniwersytet nie może służyć modzie, a za wierność prawdzie trzeba płacić wysoką cenę.

Część III pracy nosi tytuł „Artystyczne i literackie miejsca «katarzyńskie»”. Grażyna Kobrzeniecka-Sikorska w pracy *Kult i ikonografia Świętej Katarzyny Aleksandryjskiej w Kościele wschodniochrześcijańskim* (s. 139-152) charakteryzuje znaczenie klasztoru św. Katarzyny na Synaju oraz jego wkład w rozwój kultu, wymienia także inne ośrodki oddawania czci Świętej. Autorka szczegółowo prezentuje ikonografię Świętej w sztuce bizantyjskiej i postbizantyjskiej, osobny paragraf poświęcając ikonografii św. Katarzyny w prawosławiu rosyjskim. Dokonuje też prezentacji współczesnych ikon Świętej. Ks. Piotr Towarek podejmuje temat *Święta Katarzyna Aleksandryjska w muzycznych opracowaniach mszalnych i oratoryjnych* (s. 153-165). Przedstawia on wybrane utwory, uwierzytelniając wpływ liturgii i tradycji Kościoła na powstanie oraz przekształcanie form muzycznych związanych z kultem św. Katarzyny na przestrzeni wieków. Najczęściej była to msza ku czci Świętej lub części mszalne (*Alleluja* z werselem, antyfony, motety), a formą znacznie bardziej rozbudowaną okazał się gatunek pozaliturgiczny, jakim jest oratorium. Marta Kowalczyk w swym artykule *Święta Katarzyna Aleksandryjska w wizjach średniowiecznych mistyczek – św. Mechtyldy z Magdeburga, św. Gertrudy Wielkiej i bł. Doroty z Mątów* (s. 167-178) dokonuje analizy trzech przesłań. *Strumień światła boskości* św. Mechtyldy to dzieło, w którym dostrzec możemy liczne podobieństwa między jego autorką a św. Katarzyną – są nimi: siła duchowa, niezłomność, prawdziwa wiara oraz podobne doświadczenia duchowe; Św. Gertruda w *Zwiastunach* rozważa m.in. żywot św. Katarzyny, której mądrość i chęć nawrócenia błądzących w wierze były dla mistyczki największymi atutami; bł. Dorotę z Mątów postać św. Katarzyny zachęciła do podejmowania pracy nad nawróceniem grzeszników oraz rozpalania ognia wiary w ludziach. Tematem pracy Anny Rzymskiej jest *Święta Katarzyna Aleksandryjska w literaturze polskiej* (s. 179-189). Autorka z powodzeniem odnajduje ślady postaci św. Katarzyny w rodzimej literaturze. Jest ona obecna w dziełach średniowiecza (*Kazanie na dzień św. Katarzyny, Pieśń o św. Katarzynie*), renesansu (*Żywoty Świętych* P. Skargi), utworach XIX-wiecznych (*Widzenie świętej Katarzyny* Langego) czy XX-wiecznej poezji (*Katarzyna* K. Iłakowiczówny, *Katharin* J.S. Pasierba), co świadczy o nieustająco żywym kulcie Świętej na terenie Polski. Ks. Jan Roslan prezentuje *Postać Świętej Katarzyny*

w „*Żywotach świętych*” ks. Piotra Skargi (s. 191-196). *Żywot S. Katarzyny* został napisany w oparciu o *Passio Catherinae* Metafrastesa oraz dzieło Surlusa *De probatis Sanctorum historiis*... Tekst Skargi odznacza się szczegółowością opisów okrucieństwa, co charakteryzuje żywoty świętych pisane w średniowieczu, a jednocześnie podkreśla męstwo, bohaterstwo i trwanie przy Chrystusie.

Czwarty blok tematyczny nosi tytuł „*Warmińska Święta Katarzyna*”. Otwiera go artykuł *Patrocinia Świętej Katarzyny w diecezji warmińskiej* (s. 199-221). Św. Katarzyna była najpopularniejszą spośród świętych kobiet, ustępując jedynie Matce Bożej. Potwierdzeniem tego faktu jest znaczna ilość nadań wezwań św. Katarzyny kościołom (do 1328 r. 96 kościołów i kaplic, w kolejnych stuleciach kolejne dwieście). Ks. Andrzej Kopiczko prezentuje źródło popularności św. Katarzyny na Warmii, stanowiło je Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy oraz jego założycielka bł. Regina Protmann, nie małą rolę odegrała także świątynia pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Braniewie. S. Janina Bosko RM w swym artykule *Ikonoграфия Świętej Katarzyny Aleksandryjskiej w sztuce sakralnej na Warmii* (s. 223-230) dokonuje przeglądu ikonografii św. Katarzyny, analizując kolejno jej wizerunki w malarstwie ściennym i ołtarzowym, podobizny w rzeźbie figuralnej oraz w złotnictwie sakralnym. Dostrzega ogromną ilość obiektów zabytkowych na Warmii poświęconych św. Katarzynie. Autorka podkreśla aktualność postawy Świętej szczególnie dziś w XXI wieku, kiedy wyznawcy Chrystusa wciąż giną w obronie wiary. Ks. Tomasz Garwoliński w pracy *Święta Katarzyna w drukach z XV i XVI wieku ze zbiorów Biblioteki „Hosianum”* (s. 231-244) przedstawia zbiory druków Biblioteki WSD Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie, pochodzące z XV i XVI wieku, na kartach których pojawia się postać św. Katarzyny, a które nie zostały omówione przez Autora w poprzednich opracowaniach. Charakteryzuje czternaście ksiąg liturgicznych, żywoty świętych, zbiory kazań, jak również przybliży Czytelnikowi dwadzieścia jeden dzieł o tej tematyce. Tekst ubogacają fotografie fragmentów omawianych tekstów. Czwartą część wieńczy praca Janusza Hochleitnera *Siostry katarzynki a nowożytne dziedzictwo Świętej Katarzyny w XVI-XVII w. na Warmii* (s. 245-258). Żeński zakon Świętej Katarzyny w Braniewie został powołany w 1583 r. z inicjatywy bł. Reginy. Wpływ na profil działalności miała obecność głównej świątyni w Braniewie – kościoła św. Katarzyny oraz działalność jezuitów. Celem zgromadzenia, które w owych czasach stanowiło w katolicyzmie prawdziwe novum, była idea apostołstwa wśród chorych oraz kształcenie dziewcząt. Oddziaływanie omawianego zgromadzenia zakonnego na życie religijne, społeczne i kulturowe mieszkańców Warmii było i nadal jest niezwykle doniosłe oraz potrzebne.

Część V opatrzone tytułem „*Patronat kościelny Świętej Katarzyny*”. Rozpoczyna ją praca Stanisława Kuprjaniuka *Kościół parafialny pw. Świętej Katarzyny Aleksandryjskiej w Płoskini* (s. 261-291). Autor charakteryzuje dzieje jednej z wielu świątyń na Warmii noszących wezwanie św. Katarzyny Aleksandryjskiej, co nie jest zadaniem łatwym, gdyż znaczna część dokumentacji spłonęła lub zaginęła. Kościół parafialny wybudowano w l. 1340-1360, Autor wprowadza Czytelnika w szczegóły dotyczące jego budowy, opisuje dzieła sztuki stanowiące jego wyposażenie oraz otoczenie świątyni. Ks. Jacek Maciej Wojtkowski z wyczuwalną

pasją omawia temat *Kościół Świętej Katarzyny w Braniewie po 1945 roku. Od „trwałej ruiny” do świątyni* (s. 293-317). Dewastacje, rabunki oraz brak uregulowanych kwestii prawa własności kościelnych majątków ponemieckich doprowadziły świątynię do ruiny, jednak w 1973 r. zapadła decyzja o odgruzowaniu, a po przejściu przez Kościół – obiekt zakwalifikowano do odbudowy. Dzięki staraniom ks. T. Brandysa świątynia została wiernie odbudowana w stylu gotyckim. W 1998 r. ustanowiono w Braniewie dekanalne Sanktuarium Matki Boskiej Fatimskiej, a w 2001 r. papież Jan Paweł II nadał kościołowi św. Katarzyny tytuł bazyliki mniejszej. Ks. Jan Wiśniewski jest Autorem jedyne go niemieckojęzycznego artykułu w publikacji zatytułowanego *Die Kirchen der hl. Katharina von Alexandrien, Jungfrau und Märtyrerin, in der Diözese von Pomesanien im 17.-18. Jahrhundert* (*Kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej, dziewicy i męczennicy, w diecezji pomezkańskiej w XVII i XVIII wieku*) (s. 319-348). W diecezji pomezkańskiej istniało niegdyś pięć świątyń pod wezwaniem św. Katarzyny Aleksandryjskiej, do naszych czasów zachowały się trzy średniowieczne (Boręty, Dzierzgoń, Straszewo), natomiast dwie pozostałe upadły w XVI-XVII w. Autor koncentruje swą uwagę wokół wizerunków Matki Bożej, św. Katarzyny oraz innych Świętych umieszczonych na obiektach sakralnych znajdujących się w opisywanych świątyniach. *Dzieje kościoła pw. Świętej Katarzyny Aleksandryjskiej w Arnau* (ros. *Rodniki; Подник*), *koło Królewca, w dawnej diecezji sambijskiej* (s. 349-361) kreśli ks. Krzysztof Bielawny. W historii świątyni można wyróżnić kilka okresów, biorąc pod uwagę przynależność konfesyjną – lata 1320-1525 to czas przynależności do Kościoła rzymskokatolickiego; kolejne 420 lat to okres dominacji luterkańskiej; po II wojnie światowej nastąpił szereg barbarzyńskich zniszczeń świątyni. W l. 1960-1990 kościół pełnił funkcję spichlerza. Polityczna pierestrojka umożliwiła odratowanie zabytku, co zostało ukończone dzięki staraniom niemieckiej fundacji Kuratorium Arnau. Od 2010 r. kościół służy wspólnocie prawosławnej, powstał tam też monastyr żeński.

Pomimo iż Święta Katarzyna od wieków uznawana jest za jedną z najśłynniejszych i najbardziej znaczących postaci chrześcijaństwa, to fakty z jej życia, a nawet samo istnienie Świętej nadal podawane są w wątpliwość. Uczestnicy seminarium, będący jednocześnie współtwórcami recenzowanej publikacji, otrzymali niełatwe zadanie – popularność Świętej i zainteresowanie Odbiorców jej osobą sprawiają, iż dostarczenie wielu informacji dotyczących życia św. Katarzyny, jak również miejsc, dzieł sztuki czy utworów literackich z nią związanych okazało się priorytetem, paradoksalnie – ogromna ilość tych wiadomości nie jest historycznie potwierdzona bądź zachowana. Jednak w przypadku Świętego to nie fakty, a przesłanie o miłości Bożej i dobru względem drugiego człowieka pełnią dominującą rolę. Poprzez postacie Świętych ludzie zbliżają się do Boga, bo przecież wszyscy oni byli zwykłymi ludźmi, którzy jednak ukształtowali swe życie ziemskie zgodnie z etosem chrześcijańskim i udowodnili, że można świadczyć o Chrystusie w każdym miejscu na świecie i w każdej epoce.

Praca *Święta Katarzyna Aleksandryjska w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna* składa się z dwudziestu trzech artykułów, pierwszy z nich wyjaśnia kwestię powołania do świętości, a pozostałe podzielono na pięć

bloków tematycznych, z których każdy z nieco innej perspektywy przybliży Czytelnikowi pamięć o św. Katarzynie. Znalazło się tu miejsce dla przedstawienia biograficznego i dziejowego podłoża kultu Świętej, jak również jego charakterystyki w wybranych sferach kultury i religii, poznajemy, w jaki sposób św. Katarzyna zaistniała na kartach literatury, w ikonografii i opracowaniach muzycznych. Miejsce seminarium znacząco wpłynęło na tematykę dwóch ostatnich części publikacji zatytułowanych *Warmińska Święta Katarzyna* oraz *Patronat kościelny Świętej Katarzyny*, które doskonale się uzupełniają, a niektóre z artykułów mogłyby zostać sklasyfikowane w obu blokach tematycznych.

Książka jest doskonałym źródłem wiedzy na temat życia Świętej. Autorzy gruntownie zgłębili temat i wyczerpująco przekazali informacje, odwołując się do licznych źródeł wiedzy. Wielowymiarowość dzieła sprawia, iż mogą czerpać zeń specjaliści z takich dziedzin nauki, jak teologia, religioznawstwo, literatura, historia, muzykologia, historia sztuki, kulturoznawstwo, architektura itd. Publikacja, dzięki precyzyjnym objaśnieniom i przystępnemu językowi, może okazać się również interesującą propozycją dla szerszego grona Odbiorców – osób zainteresowanych postacią św. Katarzyny, nauczycieli (w szczególności religii i historii), a także Czytelników, których sercu i myśli bliska jest Warmia i jej dzieje.

Zdzisław Kupisiński SVD
Katedra Religioznawstwa i Misjologii KUL
e-mail: dzidek@kul.lublin.pl

Chrześcijaństwo w religijności ludowej – 1050 lat po Chrzcie Polski, red. Zdzisław Kupisiński SVD, Wydawnictwo KUL, Lublin 2017, ss. 262.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rt.2018.65.9-13>

Aby zaznaczyć Jubileusz 1050-lecia Chrztu Polski, wiele ośrodków naukowych zorganizowało konferencje i wydało okolicznościowe publikacje. W tym nurcie należy usytuować również pracę zbiorową pod red. ks. dr. hab. Zdzisława Kupisińskiego, prof. KUL pt. *Chrześcijaństwo w religijności ludowej – 1050 lat po Chrzcie Polski*. Zamysłem tej publikacji jest refleksja nad obecnością elementów przedchrześcijańskich w zwyczajach ludowych Polaków oraz próba naszkicowania procesu inkulturacji chrześcijaństwa do kulturowej specyfiki Polski. Zamysł ten był możliwy do zrealizowania jedynie w formie częściowej, ponieważ niewiele wiemy o religijności przedchrześcijańskiej w Polsce oraz o praktycznych aspektach chrystianizacji naszego kraju. Mając to na względzie, autorzy artykułów zawartych w omawianym zbiorze na podstawie dostępnych danych, w ramach ustalonego tematu, podjęli próbę ukazania dynamiki procesu inkulturacji analizując niektóre aspekty i przypadki.

Praca podzielona jest na cztery części nazwane rozdziałami: „Inkultuacja Ewangelii”, „Pobożność ludowa w praktykach religijnych”, „Formy religijności ludowej w literaturze”